# ИЖТИМОИЙ МУНОСАБАТЛАР ТРАНСФОРМАЦИЯСИ: ЁШЛАР ДУНЁҚАРАШИ ВА ҚАДРИЯТЛАР ТИЗИМИГА ТАЪСИРЛАР

**Эшдавлатов Отаниёз Ғаффорович**
Навоий давлат педагогика институти катта ўқитувчиси

**Аннотация:** Мақолада глобаллашув шароитида ижтимоий муносабатлар трансформациясида ёшлар дунёқараши ва қадриятлар тизимига салбий таъсирларни камайтириш зарурияти масалалари баён этилган.

**Таянч сўзлар:** глобаллашув, ижтимоий муносабатлар, трансформация, ёшлар, дунёқараши, қадриятлар тизими, маънавий таҳдидлар

Маълумки, инсоният тарихий тараққиёти нуқтаи-назаридан ёндошадиган бўлсак, ҳар бир давр ижтимоий муносабатлари тизими бир-биридан фарқланади ва такомиллашиб келинаётганлигини кузатиш мумкин. XXI асрга келиб жамият аъзолари ўртасидаги ижтимоий муносабатлар глобаллашув таъсиридан келиб чиқиб, ўзининг янгича миқёси, кўринишлари, форматлари билан намоён бўлаётганлигини кўришимиз мумкин. Бунда чегаралар, маданиятлар ювилади, турли маданиятлар интеграцияси, ижтимоий муносабатлар трансформацияси кузатила бошлади.

Тараққиёт, албатта, жамият ривожига хизмат қилади. Тараққиётнинг янги мингйилликда олам ва одам ўртасидаги муносабатлар табиатини ўзгартириб юбораётгани ҳам кузатилмоқда. Глобал миқёсдаги бундай трансформация жараёнида миллий ўзликни асраш, маданиятлар софлигини сақлаш, миллатлараро тотувлик, тинчлик ва хавфсизликни таъминлаш масалалари ҳар қачонгидан-да долзарб аҳамият касб этади. Замонавий дунё ҳамон умумбашарий таҳдид ва таҳликалар, турли хуружлар қуршовида қолмоқда. Бунинг фонида наинки манфаатлар, балки турфа маданиятлар тўқнашуви кузатилмоқда.

Глобаллашув феномени замонавий дунёда нафақат иқтисодий, балки сиёсий ва ижтимоий жабҳаларда ҳам ўз аксини кўрсатиб, ҳозирги кунда янги маълумотлар ҳаётимизнинг иқтисодий ҳамда ижтимоий трансформация жараёнида муҳим аҳамиятга эга бўлиб қолмоқда. Глобаллашувнинг асоси ҳам айнан шу маълумотларни қабул қилиш, ўзлаштириш, таҳрир этиш ва узатишдан ташкил топгандир

Адабиётларда, луғатларда[1] трансформация тушунчаси бир ҳолдан бошқа ҳолга ёки бир шаклдан бошқа шаклга ўтиш, ўзгариш, бир ҳолдан бошқа ҳолга ўтказиш, ўзгартириш маъносида келади.

Трансформация сўзи лотин тилидаги “transfor” ва “matio” сўзларидан келиб чиққан бўлиб, “ўзгариш” ва “олдинга” деган маъноларни англатади. Жамият ва давлат ўзгариши билан боғлиқ жараёнларни ифодалаш учун ишлатилади.[2]

[1] https://uz.wiktionary.org/wiki/трансформация
[2] Ламажаа Чимиза Кудер-ооловна Социальная трансформация // Знание. Понимание. Умение. 2011. №1. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialnayatransformatsiya

Трансформация бир сўз билан айтганда ўзгаришдир. Ўзгаришлар жамият тараққиётининг моҳияти ҳисобланади.

Глобаллашув жараёнининг жамиятлар тараққиётига, миллатлар, халқлар ва элатлар ўртасидаги муносабатларнинг интеграциялашувига хизмат қилувчи ўзига хос ижобий томонлари билан бирга салбий томонлари ҳам бор эканки, мана шу салбий жиҳатларининг таъсир доираси ҳозирги глобал ахборот асрида жуда кучайиб кетмоқда. Айниқса, бу жараён айниқса ёшлар ҳаётида, уларнинг турмуш тарзида ўзининг яққол ифодасини топиб бормоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев глобаллашув шароитидаги турли ғоявий таҳдид ва хуружларнинг жамиятимиз маънавий ҳаётига таъсири борасида тўхталиб шундай таъкидлайди:

Ҳозирги глобаллашув даврида, инсон онги ва қалби учун кураш кучайган бир пайтда турли ғоявий таҳдид ва хуружлар жамиятимизнинг маънавий ҳаётига таъсир кўрсатишнинг кучли қуроли сифатида намоён бўлмоқда.[1]

Глобаллашув яратаётган имкониятлардан ҳозирги кунда маънавий бўшлиқни тўлдиришга ҳаракат қилаётган сиёсий ва мафкуравий марказлар фойдаланмоқдалар. Бунинг оқибатида инсоният томонидан катта маънавий йўқотишлар, миллатнинг асрий қадриятлари, миллий тафаккури ва турмуш тарзи издан чиқаётганини, ахлоқ-одоб, оила ва жамият ҳаёти, онгли яшаш тарзига хавф солаётганини алоҳида қайд этиш лозим. Маънавий таҳдидлар шахс ахлоқий онги ва тафаккурида салбий тушунчалар, қарашлар, туйғулар, хусусиятлар ва сифатларни ҳосил қилувчи иллатлар мажмуидир.

Ижтимоий муносабатлар трансформациясида ёшлар дунёқараши ва қадриятлар тизимига салбий таъсирларни камайтириш заруриятидан келиб чиқиб таъкидлаш ўринлики, ёшларимизни ушбу жараёнлар таъсиридан сақлаш, уларни миллий маънавий меросимиз ва қадриятларга содиқлик руҳида тарбиялаш, таълим тарбия жараёнида бу таҳдидларга қарши ўта таъсирчан услуб ва воситалардан фойдаланишни ташкил қилиш ҳозирги кунимизнинг ўта долзарб, кечиктириб бўлмас масалаларидан бири бўлиб қолмоқда, десак муболаға бўлмайди.

Маънавий таҳдиднинг ғоявий-мафкуравий хуруж ва таҳдидларига қарши курашда, улар таъсири камайтириш ва бартараф этишда бой маънавий меросимиз ва қадриятларимиз, халқона гўзал одоб-ахлоқимиз ва маданиятимиз билан курашишимиз лозим бўлади.

Ҳозирги глобаллашув даврида ахборот таҳдиди масаласи алоҳида тадқиқ этилиши лозим бўлган жараён ҳисобланиб, у шундай бир универсал характерга эгаки, унинг барча бошқа соҳаларга жиддий салбий таъсир қилиш имконияти бор: шахс дунёқарашига, жамият барқарорлигига, давлат тинчлигига, жамоатчилик фикрини чалғитишга ва охир оқибатда ҳар бир мамлакатнинг маънавий, сиёсий, иқтисодий, маданий юксалишига ҳам таъсир қилиши мумкин.

Демак, глобаллашувнинг ёшлар маънавий тарбиясига ўтказаётган салбий таъсири қуйидагиларда намоён бўлмоқда:

Биринчидан, информацион воситаларнинг юксак ривожланиши натижасида Интернет, ижтимоий тармоқлар, телекоммуникациялар ва турли ахборот нашрларининг кириб келиши. Бу воситалар орқали таклиф этилаётган "қадриятлар" кўп ҳолларда ёшларни ўз миллий қадриятларидан узоқлаштириб қўймоқда, бошқача қилиб айтганда ўзига хос "илдизи йўқ индивид"ларнинг шаклланишига, ўз тарихий илдизларидан узоқлашувига олиб келмоқда.

Иккинчидан, "оммавий маданият" турли хил кўринишларининг ёшлар орасида тобора кенг тарқалиши. Булар асосан кийинишда, қизиқишларда, бўш вақтни ўтказишда, дидларнинг саёзлашувида, миллий қадриятларга муносабатда намоён бўлмоқда.

[1] Ш.Мирзиёев. Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегияси. Тўлдирилган иккинчи нашри. – Тошкент: "Ўзбекистон" нашриёти, 2022. Б.251.

Ёт маданият қадриятларини ўзида ифода этаётган "оммавий маданият" ёшларимизда ғарбона индивидуализм, эгоцентризм, нигилизм, андишасизлик, беҳаёлик ва зўравонлик, миллий қадриятларга ва ижтимоий манфаатларга беписандлик билан муносабатда бўлиш каби иллатларни келтириб чиқармоқда.

Учинчидан, ёшлар орасида тақлидчилик, ғарбона идеалларга кўр-кўрона эргашиш каби ҳолатлар ҳам кузатилмоқда. Бунда, хорижда кенг тарқалган ахлоқий ва маънавий юриш-туриш андозаларининг ижтимоий тармоқлар, кинофильмлар, мода ва турли хил рекламалар орқали ёшларимизнинг онгини эгаллаб олаётганлигини сезиш қийин эмас. Оқибатда, ёшлар ўртасида китоб ўқишдан кўра компьютер ўйинлари олдида вақтини ўтказиш, мазмунан саёз бўлган турли хил жанрдаги фильмларни томоша қилиш, турли ижтимоий тармоқларни кузатиш одат тусига кириб бормоқда.

Бундан ташқари, Ғарб ва Шарқ маданиятларининг ўзига хос жиҳатлари ҳам глобаллашув шароитида маданиятлараро интеграцияларда тафовутлар билан намоён бўлмоқда. Маълумки, Ғарб дунёсида устувор ҳисобланадиган қадриятлар сифатида, шахсий эркинлик ва индивидуал ҳуқуқлар, шунингдек, ўзлигини намоён қилиш эркинлиги устун қўйилса, Шарқ маданиятида устуворлик жамоа манфаатлари, оила шаъни ва муқаддаслиги, ижтимоий анъана ва тартиботлар, катталарга ҳурмат каби қадриятларга ажратилади. Инсон ва жамиятга нисбатан қарашларда мавжуд бўлган мазкур жиддий тафовутлар цивилизацияларо қарама-қаршиликларга сабаб бўлмоқда. Глобаллашув шароитида маданиятларо интеграция энг аввало, маънавий-ахлоқий ва маърифий мезонлар, умуминсоний қадриятлар асосига қурилмоғи лозим.

Маълумки, ҳозирги глобал асрда кечаётган ижтимоий, иқтисодий ва геосиёсий жараёнлар инсонларни, айниқса ёшларни маънавий-мафкуравий таъсир объектига, инсон онги ва қалби учун олиб борилаётган курашнинг энг асосий нуқтасига айлантирмоқда. Турли қараш ва манфаатларга эга субъектларнинг ёшлар дунёқарашини ўз мақсадларига мувофиқ равишда ўзгартиришга, уни манипуляция қилишга интилиши, уларга турли ижтимоий нормалар ва позицияларни, сиёсий ғояларни, маънавий қадриятларни сингдиришга қаратилган саъй-ҳаракатлари тенденциявий тус олмоқда.

Таъкидлаш ўринлики, албатта, бугунги кунда ёшлар дунёқарашидаги ўзгаришларнинг барчасини ҳам манипуляцион саъй-ҳаракатларнинг маҳсули сифатида баҳолаб бўлмайди. Ёшларнинг борлиқ ҳақидаги қарашлари тизими ҳозирги замон цивилизацияси, бугунги кун реалликларининг объектив таъсири натижасида ҳам янгича тус олиб бормоқда. Айни вақтда манипуляция жараёни ҳам ёшлар дунёқарашига жиддий таъсир қилган ҳолда муайян оқибатларни пайдо қилмоқда.

Тадқиқотчи Э.Ибрагимов ёшлар дунёқарашини ўзгартиришга қаратилган манипулятив таъсир оқибатлари[1] борасида тўхталиб, маънавий-руҳий манипуляция натижасида анъанавий ижтимоий билимларга иштиёқсиз, ғарбона ижтимоий билим ва идеалларга мойил ёшлар, эътиқоди заиф, ўзга эътиқодларга берилувчан йигит ва қизлар, маънавий-руҳий манипуляция таъсирида реал воқеликка мос бўлмаган кайфиятдаги ёшлар, миллий қадриятларга эътиборсиз ёшлар тоифаси, маънавий-руҳий манипуляция натижасида миллий хулқ-атвор нормаларига риоя қилмайдиган ёшлар тоифаси пайдо бўлганлигини ҳамда манипуляция жамиятга негатив муносабатда бўлган, ўзгаларга беписанд ёшлар тоифасини юзага келтирганлигини,- таъкидлайди.

Дарҳақиқат, бу тоифадаги ёшларнинг дунёқарашини манипуляцион саъй-ҳаракатлардан асраш – бугунги куннинг муҳим ижтимоий вазифаларидан биридир.

Мана шундай шароитда ёшлар билими, тафаккури ва дунёқарашини шакллантириш ва юксалтириш ҳамда мафкуравий иммунитетини мустаҳкамлаш ҳар қачонгиданда муҳимдир, албатта.

---

[1] Қаранг: Ибрагимов Э. Маънавий-руҳий манипуляциянинг ёшлар дунёқарашига таъсири. Фалс.фан.фалс.докт (PhD) илмий даражасини олиш учун ёзилган дисс. Самарқанд.: 2020. – Б. 67-84

Юқорида келтирилган фикр-мулоҳазалардан келиб чиқиб таъкидлаш ўринлики, ижтимоий муносабатлар трансформациясида ёшлар дунёқараши ва қадриятлар тизимига салбий таъсирларни камайтириш зарурияти ва долзарблиги қуйидагиларда кўринади:

Биринчидан, ҳозирги глобаллашув шароитида кечаётган ижтимоий-иқтисодий муносабатлар соҳасидаги кенг кўламли трансформация жараёнлари мазкур масалаларда ижобий ва салбий таъсирларни аниқлаш ва баҳолаш, ижобий жиҳатларидан унумли фойдаланиш, салбий таъсирларига нисбатан таъсирчан механизм ва методларни ишлаб чиқишни тақозо қилмоқда.

Иккинчидан, ёшларнинг ижтимоий, сиёсий ва демографик куч эканлигидан келиб чиқиб, уларнинг билим ва дунёқарашларини шарқона тарбия ва маърифий йўл билан тўғри шакллантириш, таълим-тарбия бериш, билим ва дунёқарашини юксалтириш, ёшларнинг онгу тафаккурига акс таъсир кўрсатувчи маънавий-мафкуравий таҳдидларга қарши ўз вақтида ва самарали чоралар кўриш, ёшларга соғлом фикр берадиган манбаларни кўпайтириш зарурдир.

Учинчидан, ёшлар таълим-тарбиясида бой маънавий қадриятларимиз ва меъросимиздан унумли фойдаланиш ва уларда мафкуравий иммунитетни шакллантириш заруриятини тақозо қилмоқда.

**Адабиётлар рўйхати:**

1. Ш.Мирзиёев. Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегияси. Тўлдирилган иккинчи нашри. – Тошкент: “Ўзбекистон” нашриёти, 2022.

2. Ламажаа Чимиза Кудер-ооловна Социальная трансформация // Знание. Понимание. Умение. 2011. №1. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialnayatransformatsiya

3. https://uz.wiktionary.org/wiki/трансформация

4. Ибрагимов Э. Маънавий-руҳий манипуляциянинг ёшлар дунёқарашига таъсири. Фалс.фан.фалс.докт (PhD) илмий даражасини олиш учун ёзилган дисс. Самарқанд.: 2020.